

Posledice uživanja alkohola in nedovoljenih drog v kazenskih in nepravdnih postopkih – pogled tožilca

Nikolaja Hožič

Korespondenca:

Nikolaja Hožič
višja državna tožilka, vodja Oddelka splošne kriminalitete
Okrožno državno tožilstvo v Ljubljani
Slovenska cesta 41, 1000 Ljubljana

Čeprav ima v pravosodnem sistemu Republike Slovenije državni tožilec na podlagi Ustave Republike Slovenije¹ in drugih predpisov predvsem vlogo organa pregona, se pri svojem delu sooča s posledicami uživanja alkohola in nedovoljenih drog tudi pri izvrševanju nalog na drugih področjih. Kot organ pregona se z navedeno problematiko srečuje predvsem v predkazenskem in kazenskem postopku, saj je glavna pravica in dolžnost državnega tožilca preganjanje storilcev kaznivih dejanj², vendar ima tudi druge z zakonom določene pristojnosti, kot na primer po Zakonu o nepravdnem postopku³ in Zakonu o duševnem zdravju⁴. V nadaljevanju bom predstavila delo državnega tožilca skozi predkazenski in kazenski postopek ter nepravdni postopek v luči problematike prekomernega uživanja alkohola in nedovoljenih drog ter izpostavila nekatere probleme, s katerimi se tožilci srečujemo v praksi.

Predkazenski in kazenski postopek

Že v predkazenskem postopku se državni tožilec sooča s kaznivimi dejanji, ki jih je storilec storil bodisi pod vplivom ali pa zaradi prekomernega uživanja alkohola oziroma zlorabe prepovedanih drog. Pri tem gre največkrat za kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa (predvsem povzročitev prometne nesreče iz malomarnosti in nevarne vožnje v cestnem prometu), kazniva dejanja zoper premoženje (predvsem vse oblike tatvin, ropi, poškodovanja tuje stvari, izsiljevanje), kazniva dejanja zoper življenje in telo (na primer uboji, umori, hude in lahke telesne poškodbe), kaznivo dejanje nasilja v družini, kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost (na primer posilstvo) in kaznivo dejanje neupravičene proizvodnje in prometa s prepovedanimi drogami.

Statističnih podatkov o tem, kolikšen je delež kaznivih dejanj, ki so jih storilci storili pod vplivom alkohola ali prepovedanih drog, ni mogoče dobiti iz letnih poročil, ker jih državna tožilstva in sodišča v tej obliki ne vključujejo v svoja poročila. Na delež kaznivih dejanj, katerih storilci so bili pod vplivom alkohola, je možno sklepati na podlagi podatkov Policije o kaznivih dejanjih v prometu, ki jih vključuje v poročila o delu za posamezno leto.

Pod vplivom alkohola je bilo tako v letu 2017 po podatkih Policije⁵ 1529 povzročiteljev prometnih nesreč s smrtjo, hudimi ali lahkimi telesnimi poškodbami, kar predstavlja 10,1 % delež vseh kršiteljev. Povprečna stopnja alkohola je bila precej visoka, kar 1,44 g/kg. Po podatkih Policije za leto 2017 je bilo kaznivih dejanj neupravičene proizvodnje in prometa s prepovedanimi drogami in kaznivih dejanj omogočanja uživanja prepovedanih drog 1755⁶, vendar podatek o tem, koliko teh kaznivih dejanj so storile osebe pod vplivom alkohola ali drog, ni razviden. Tudi druga kazniva dejanja storilci pogosto storijo pod vplivom alkohola in/ali nedovoljenih drog, vendar podatka o tem, koliko od teh je bilo storjenih pod njihovim vplivom, iz poročila o delu policije ni razvidno.

Državni tožilec v predkazenskem postopku, predvsem v okviru dežurne službe, lahko daje policistom⁷ navodila, ki se nanašajo na odvzem prostosti osumljencu, ki je prijet kmalu po storitvi kaznivega dejanja in je očitno pod vplivom alkohola ali prepovedanih drog. Od policistov zahteva podatke o stanju osumljenca in njegovem obnašanju zaradi napotitve na odvzem krvi in drugih telesnih tekočin zaradi ugotavljanja koncentracije alkohola in prisotnosti nedovoljenih drog. Pri tem je pomembno hitro in strokovno delo, saj napačna odločitev, da odvzem krvi ali telesni pregled osumljenca ni potreben, lahko pomembno vpliva na izid predkazenskega in kazenskega postopka. Ocenjevanje prištevnosti oziroma dokazovanje stanja storilca v času storitve kaznivega dejanja je brez takšnih podatkov kasneje precej oteženo.

Prav tako pri kaznivih dejanjih zoper varnost javnega prometa (predvsem pri kaznivem dejanju povzročitve prometne nesreče iz malomarnosti in nevarne vožnje v cestnem prometu), ko je povzročitelj vozil pod vplivom alkohola, državni tožilec usmerja policijo glede odvzema vozniškega dovoljenja in sodišču zatem poda predlog za začasni odvzem vozniškega dovoljenja⁸ in hkrati predlaga uvedbo kazenskega postopka s tem, da vloži zahtevo za preiskavo, obtožnico ali obtožni predlog. Predlog za odvzem vozniškega dovoljenja pred uvedbo kazenskega postopka je potreben zlasti pri voznikih, za katere je podan utemeljen sum, da so storili

1 135. člen URS določa, da državni tožilec vlaga in zastopa kazenske obtožbe in ima druge z zakonom določene pristojnosti.

2 Prvi odstavek 45. člena ZKP.

3 Na primer na podlagi 45. člena ZNP se lahko postopek za odvzem poslovne sposobnosti začne tudi na predlog tožilca.

4 Na podlagi 40. člena ZDZdr se postopek za sprejem osebe v oddelek pod posebnim nadzorom brez privolitve na podlagi sklepa sodišča lahko začne tudi na predlog državnega tožilstva.

5 Poročilo o delu policije za leto 2017, stran 19, 40 in 103.

6 Poročilo o delu policije za leto 2017, stran 33.

7 Deveti odstavek 157. člena ZKP in Uredba o sodelovanju državnega tožilstva, policije in drugih pristojnih državnih organov in institucij pri odkrivanju in pregonu storilcev kaznivih dejanj ter delovanju specializiranih in skupnih preiskovalnih skupin (Uradni list RS 83/10).

8 Prvi odstavek 137. člena ZKP.

kaznivo dejanje zoper varnost javnega prometa pod vplivom alkohola ali prepovedanih drog, da se jih takoj izloči iz prometa zato, da ga več ne ogrožajo.

Nenavadno obnašanje osumljenca ob prijetju vedno zahteva presojo, najprej policista in za tem državnega tožilca, o potrebnosti napotitve osumljenca k zdravniku. Le zdravnik lahko namreč oceni, ali je v takih primerih nekdo sposoben za pridržanje. Če policisti primejo storilca, za katerega ugotovijo, da je odvisnik od prepovedanih drog, ga morajo peljati k zdravniku, ki oceni, ali potrebuje metadon ali kaj drugega, in tudi, ali je oseba sposobna za pridržanje. Če je pridržani osumljenec skupaj s kazensko ovadbo priveden k preiskovalnemu sodniku zaradi zaslišanja, tudi preiskovalni sodnik preveri, ali je privedeni sposoben podati zagovor.

Državni tožilec po prejemu kazenske ovadbe, iz katere so razvidni podatki, da je osumljenec dejanje, ki se mu očita, storil pod vplivom alkohola ali prepovedanih drog, presodi, ali je podan dvom o prištevnosti osumljenca. Ob taki oceni lahko že v zahtevi za preiskavo ali pri podaji predloga za posamezno preiskovalno dejanje predlaga, da sodišče odredi psihiatrični pregled⁹, ki ga opravi izvedenec psihiatrične stroke. Izvedenec ugotavlja, ali ima oseba kakšno duševno motnjo, duševno manjrazvitost ali kakšno drugo trajno in hudo duševno motenost, določi njeno naravo, vrsto, stopnjo in trajnost ter poda mnenje o tem, kako je ob storitvi kaznivega dejanja tako duševno stanje vplivalo na zmožnost razumeti pomen svojega dejanja ali zmožnost imeti v oblasti svoje ravnanje. Izvedenec ugotavlja tudi, kakšne so možnosti oziroma kakšna je verjetnost, da bi storilec na prostosti lahko storil kakšno hudo kaznivo dejanje zoper življenje, telo, spolno nedotakljivost ali premoženje. Strinjati se je z oceno, da so izvedenci v sodnih postopkih most do strokovnega znanja, ki ga sodnik ne premore (Šugman Stubbs, 2014), dodala pa bi, da enako velja za državnega tožilca in zagovornika. Izvedensko mnenje je podvrženo prosti presoji dokazov in tožilec, pa tudi sodišče, nanj ni vezano. Izvedenec, ki je zdravnik, pacientu verjame, državni tožilec pa vedno na podlagi dokazov presoja, ali je zagovor obdolženca resničen ali ne. Pri tem se zdi, da gre včasih za nasprotje, ki se kaže tudi v postavljanju vprašanj izvedencu s ciljem, da se ugotovi dejansko duševno stanje obdolženca v času storitve kaznivega dejanja.

Po končani preiskavi oziroma po izvedenih posameznih preiskovalnih dejanjih se državni tožilec na

podlagi zbranih dokazov odloči, ali bo podal izjavo o odstopu od pregona ali vložil obtožnico oziroma obtožni predlog, ali pa bo za neprištevne storilce predlagal katerega od varnostnih ukrepov.

Za storilca, ki je bil ob storitvi kaznivega dejanja bistveno zmanjšano prišteven, lahko državni tožilec že ob vložitvi obtožnega akta ali po izvedenem dokaznem postopku na glavni obravnavi predlaga, da sodišče poleg predpisane kazni izreče tudi varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja v zdravstvenem zavodu po 70.a členu KZ-1 ali obveznega psihiatričnega zdravljenja na prostosti po 70.b členu KZ-1. Obema je skupno, da gre v prvi vrsti za zdravstvena ukrepa.

Državni tožilec lahko za storilca, ki je kaznivo dejanje storil zaradi odvisnosti od alkohola ali prepovedanih drog, predlaga izrek pogojne obsodbe z varstvenim nadzorstvom. Ta ukrep izreče sodišče za določen čas v mejah preizkusne dobe, določene s pogojno obsodbo. Sodišče lahko na predlog državnega tožilca izreče tudi eno ali več navodil, določenih v 65. členu KZ-1, med katerimi je tudi zdravljenje odvisnosti od alkohola ali drog¹⁰, pri čemer mora storilec - obdolženec s tem soglašati. Če obsojenec med preizkusno dobo ne izpolnjuje navodil, ga sme sodišče posvariti, spremeniti navodila, podaljšati varstveno nadzorstvo v mejah določene preizkusne dobe ali preklicati pogojno obsodbo, kar seveda lahko predlaga tudi državni tožilec.

Pri kaznivih dejanjih zoper varnost javnega prometa lahko državni tožilec predlaga tudi varnostni ukrep odvzema voznškega dovoljenja¹¹. Ukrep se izreče za dobo od enega do petih let, če bi storilčeva nadaljnja udeležba v javnem prometu pomenila nevarnost za javni promet zaradi njegovega obnašanja ali osebnih lastnosti oziroma zaradi nesposobnosti za varno upravljanje z motornimi vozili. Storilčeve osebne lastnosti, obnašanje in nesposobnost za varno vožnjo lahko sodišče ugotavlja tudi z izvedencem. Tak varnostni ukrep državni tožilec predlaga v večini primerov prav zaradi tega, ker je bilo kaznivo dejanje storjeno zaradi odvisnosti od alkohola in/ali prepovedanih drog.

Postopek za uporabo varnostnih ukrepov

Državni tožilec predlaga sodišču¹², naj izreče obvezno psihiatrično zdravljenje in varstvo v zdravstvenem zavodu oziroma obvezno psihiatrično zdravljenje na prostosti, če je obdolženec storil kaznivo dejanje

9 Prvi odstavek 265. člena ZKP.

10 1. točka prvega odstavka 65. člena KZ-1

11 72. člen KZ-1

12 491. člen ZKP

v neprištevnem stanju in če so za tak varnostni ukrep podani pogoji, ki so določeni v KZ-1. Obvezno psihiatrično zdravljenje in varstvo v zdravstvenem zavodu po 70.a členu KZ-1 kot samostojen ukrep izreče sodišče storilcu, ki je storil protipravno dejanje v stanju neprištevnosti in se sme zanj izreči kazen zapora enega leta ali več. Navedeni ukrep se izreče, če se na podlagi teže storjenega dejanja in stopnje storilčeve duševne motenosti ugotovi, da bi na prostosti lahko storil kakšno hudo kaznivo dejanje zoper življenje, telo, spolno nedotakljivost ali premoženje. Ugotovljeno mora biti tudi, da je tako nevarnost mogoče odpraviti le z zdravljenjem in varstvom v forenzičnem psihiatričnem oddelku zdravstvenega zavoda, ki ustreza posebnim varnostnim pogojem, določenim z zakonom¹³. Ukrep lahko traja za neprištevnega storilca največ pet let¹⁴.

Za storilca, ki je storil protipravno dejanje v stanju neprištevnosti, pa lahko državni tožilec predlaga tudi varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja na prostosti po 70.b členu KZ-1, če ocenjuje in nato sodišče tudi ugotovi, da je to potrebno in da zadostuje za to, da storilec ne bo ponavljal hujših kaznivih dejanj. Ta varnostni ukrep lahko traja najdalj dve leti.

V praksi se pojavi problem, ko zakonsko določen rok pet let za trajanje varnostnega ukrepa po členu 70 a KZ-1 poteče, gre pa za osebe z visoko stopnjo ponovitvene nevarnosti. Kot izhaja iz zaključkov projektne skupine na MP, ki je pripravila izhodišča za prenovo organizacije forenzične psihiatrije v Sloveniji¹⁵, je praksa v drugih članicah EU namestitev takih pacientov v ustanove za dolgoročno namestitev forenzičnih pacientov, ki ustrezajo kriterijem ustanove z visoko ali srednjo stopnjo varovanja, medtem ko se v Sloveniji po izteku izvajanja ukrepa tovrstne paciente namešča na podlagi ZDZdr v specialne socialne zavode. Ti zavodi pa so prenapolnjeni in ne ustrezajo varnostnim standardom za paciente z visoko ponovitveno nevarnostjo.

Nepravdni postopek

Državni tožilec ima z zakonom določene pristojnosti tudi v nepravdnem postopku. Pristojno sodišče v tem postopku odloča tudi o zadevah po ZDZdr.

Za odločanje v nepravdnih postopkih je krajevno pristojno sodišče, na katerega območju ima oseba,

proti kateri je vložen predlog, stalno prebivališče oziroma sedež. Na podlagi istega kriterija se tako določi tudi krajevna pristojnost državnega tožilca. Ker v nepravdnem postopku na prvi stopnji odloča okrajno sodišče (če zakon ne določa drugače), je pristojni državni tožilec za vložitev takega predloga državni tožilec na krajevno pristojnem ODT.

Tako je državni tožilec na podlagi prvega odstavka 40. člena ZDZdr upravičen vložiti predlog za sprejem osebe na oddelek pod posebnim nadzorom brez privolitve na podlagi sklepa sodišča. Predlog se vložijo pri pristojnem sodišču, na območju katerega ima oseba stalno ali začasno prebivališče, oziroma če oseba nima ne stalnega ne začasnega prebivališča, pri sodišču, na območju katerega dejansko biva.

Prav tako je državni tožilec na podlagi drugega odstavka 75. člena ZDZdr v zvezi s prvim odstavkom 40. člena ZDZdr eden od predlagateljev postopka za sprejem v varovani oddelek socialnovarstvenega zavoda brez privolitve na podlagi sklepa sodišča. Na podlagi drugega odstavka 82. člena v zvezi s prvim odstavkom 40. člena ZDZdr pa je tudi eden od predlagateljev za postopek za sprejem na zdravljenje v nadzorovano obravnavo brez privolitve na podlagi sklepa sodišča.

Potrebno je poudariti, da se zgoraj navedeni postopki začnejo na predlog izvajalca psihiatričnega zdravljenja, centra za socialno delo, koordinatorja nadzorovane obravnave, najbližje osebe ali državnega tožilca. Državni tožilec je torej upravičen predlagatelj, vendar pa je z razlogom naveden na zadnjem mestu¹⁶, zato je tudi prav, da je teh postopkov v praksi tožilstva malo. Do situacije, ko tožilec vložijo tak predlog, pride najpogosteje takrat, ko je bil obdolžencu v kazenskem postopku na podlagi člena 70.a KZ-1 izrečen varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu oziroma na podlagi 70. b člena KZ-1 varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja na prostosti.

Po prenehanju varnostnih ukrepov so te osebe velikokrat prepuščene same sebi, lahko opustijo zdravljenje in redne kontrole. Vkolikor se državni tožilec seznanijo z okoliščinami, ki kažejo na to, da so podani pogoji za nadaljevanje zdravljenja osebe ali obravnavo osebe po ZDZdr in nobeden od predlagateljev predloga ne vložijo, to stori državni tožilec z namenom zagotavljanja zdravljenja teh oseb in njihove namestitve v strukturirano okolje, kjer bo oseba pod

¹³ Ti pogoji so določeni v predpisih o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1 in podzakonski akti).

¹⁴ Tretji odstavek 70.a člena KZ-1.

¹⁵ Organizacija forenzične psihiatrije v Sloveniji, MP, 2015, stran 60.

¹⁶ Več o tem H. Jenull (2014).

nadzorom ter z namenom preprečitve kaznivih dejanj¹⁷.

Pri podaji teh predlogov se državni tožilec sooča s problemi. Predlogu za sprejem osebe na oddelek pod posebnim nadzorom brez privolitve na podlagi sklepa sodišča¹⁸ mora namreč priložiti mnenje izbrane osebnega zdravnika ali psihiatra, ki je osebo pregledal, in ne sme biti starejše od 7 dni. Prav tako mora predlogu za sprejem na varovani oddelek na podlagi sklepa sodišča predložiti mnenje SVZ o izpolnjevanju pogojev za sprejem osebe¹⁹. Zato pošilja pozive SVZ-jem za posredovanje mnenja, vendar praviloma vsi navedejo, da nimajo prostorskih ali drugih zmožnosti za nastanitev, prav tako pa nevarnih bolnikov, ki so bili na Enoti za forenzično psihiatrijo UKC Maribor, ne želijo sprejemati, ker zanje niso ustrezno prostorsko, tehnično in kadrovsko opremljeni.

Sodna praksa je sicer že zavzela stališče, da SVZ z verificiranim varovanim oddelkom ne more uspešno nasprotovati sprejemu s trditvami o pomanjkanju prostorskih in kadrovskih zmožnosti²⁰.

Državni tožilec lahko pri opravljanju svojih nalog, predvsem pri obravnavanju pisanj občanov, ki naznajo sume kaznivih dejanj ali se kako drugače obračajo na tožilstvo, ugotovi, da okoliščine kažejo na možnost, da gre za osebo, ki zaradi duševne bolezni, duševne zaostalosti, odvisnosti od alkohola ali mamil ali iz drugega vzroka, ki vpliva na psihofizično stanje, ni sposobna sama skrbeti zase, za svoje pravice in koristi. V takem primeru je upravičen vložiti predlog za odvzem poslovne sposobnosti²¹.

Sodišče v tem postopku odloča o delnem ali popolnem odvzemu poslovne sposobnosti. Če je uveden postopek zaradi duševne bolezni, duševne zaostalosti, odvisnosti od alkohola ali prepovedanih drog ali iz drugega vzroka, ki vpliva na psihofizično stanje, sodišče odredi, da osebo, ki naj se ji odvzame poslovna sposobnost, pregleda izvedenec medicinske stroke²².

V praksi pa se državni tožilec, ki tudi ni naveden kot prvi predlagatelj, le redko odloči za vložitev predloga za odvzem poslovne sposobnosti, saj o svojih ugotovitvah praviloma obvesti pristojni center za socialno delo s pozivom, da ga o svojih ukrepih obvesti.

Namesto zaključka

Državni tožilec tudi po končanju zgoraj opisanih postopkov od občanov, med drugim tudi od obsojencev in oseb, ki so v postopku za odvzem poslovne sposobnosti, prejema pisanja ali kazenske ovadbe zoper izvedence z očitkom kaznivih dejanj krive izpovedbe. Prav tako pa prejema kazenske ovadbe zoper kazenske in nepravdne sodnike zaradi kaznivega dejanja protizakonitega, pristranskega in krivičnega sojenja. Druge ovadbe pa se nanašajo na očitke storitve kaznivih dejanj, povezanih z delom državnega tožilca ali odvetnika v posameznem kazenskem ali nepravdnem postopku. Tudi pri reševanju teh ovadb mora državni tožilec pokazati svojo strokovnost in skrbnost, preden sprejme odločitev.

17 Več o tem I. Šelih (2014).

18 Tretji odstavek 41. člena ZDZdr.

19 Tretji odstavek 75. člena ZDZdr.

20 Sklep Vrhovnega sodišča RS II Ips 351/2013 z dne 19. 12. 2013.

21 Prvi odstavek 45. člena ZNP.

22 Prvi odstavek 48. člena ZNP.

Literatura

1. Kazenski zakonik (KZ-1) (Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17)
2. Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a)
3. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (Uradni list RS, št. 110/06 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11 – ZP-1G, 96/12 – ZPIZ-2, 109/12, 54/15 in 11/18)
4. Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) (Uradni list RS, št. 77/08 in 46/15 – odl. US)
5. Zakon o kazenskem postopku (ZKP) (Uradni list RS, št. 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 47/13, 87/14, 8/16 – odl. US, 64/16 – odl. US, 65/16 – odl. US, 66/17 – ORZKP153,154 in 1/19 – skl. US)
6. Zakon o nepravdnem postopku (ZNP) (Uradni list SRS, št. 30/86, 20/88 – popr., Uradni list RS, št. 87/02 – SPZ, 131/03 – odl. US, 77/08 – ZDZdr in 10/17 – ZPP-E)
7. Uredba o sodelovanju državnega tožilstva, policije in drugih pristojnih državnih organov in institucij pri odkrivanju in pregonu storilcev kaznivih dejanj ter delovanju specializiranih in skupnih preiskovalnih skupin (Uradni list RS, št. 83/10)
8. Letno poročilo o delu policije za 2017, Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. Ljubljana, 2018. <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2017.pdf> dostop dne 10.1.2019
9. *Organizacija forenzične psihiatrije v Sloveniji- prenova projektne naloge izdelane v letu 2011*, Ministrstvo za pravosodje, Ljubljana. 2015
10. Šugman Stubbs, Katja (2014). Vpliv izvedenca na izid postopka. Podjetje in delo, letnik 40, številka 6/7, str. 895-904.
11. Jenull, Hinko (2014). *Vrnitev represivne psihiatrije?* PP, št. 31-32, str. 41
12. Šelih, Ivan (2014). *Vrnitev represivne psihiatrije?* – Odziv Varuha. PP, št. 34, str 17-18
13. Sklep Vrhovnega sodišča RS II Ips 351/2013 z dne 19. 12. 2013

Uporabljene kratice

KZ-1 – Kazenski zakonik

URS – Ustava Republike Slovenije

ZDZdr – Zakon o duševnem zdravju

ZNP – Zakon o nepravdnem postopku

ZKP – Zakon o kazenskem postopku

ODT – Okrožno državno tožilstvo

SVZ – Socialnovarstveni zavod

ZIKS-1 – Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij

UKC – Univerzitetni klinični center

MP – Ministrstvo za pravosodje